

ПЕДАГОГІКА ГУМАНІЗМУ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті висвітлюються погляди В.О. Сухомлинського на гуманізацію освіти та виховання відповідних моральних якостей, які співвідносяться із становленням толерантної особистості.

This article is highlighted views of V.O. Suhomlynskyi for humanizations of education and upbringing of tolerant qualities of personality, as on of the aspects of a humanization of educational process.

Українці, як європейська за своєю цивілізаційною належністю нація, у своєму розвитку повинні спиратися на європейську людиноцентричну систему цінностей, яка не раз доводила свою ефективність. А це неможливо без гуманістичного виховання, яке є сьогодні фундаментом, методологічною основою формування сучасної цивілізованої особистості. Відповідно, відбуваються зміни пріоритетів у освітніх процесах: посилюється увага до особистості, як активного суб'єкта суспільства, до демократизації й гуманізації навчально-виховного процесу в закладах освіти. Адже це стає необхідною умовою якісного розвитку суспільства.

Крім того, у суспільстві відзначається загальна тенденція до жорсткості, агресивності та формалізації взаємин. Така конфронтація та відчуженість мають поступитися місцем гуманному, толерантному ставленню людей один до одного, взаєморозумінню й довірі, тобто суспільно прийнятним морально-етичним нормам людських взаємин.

Саме цими тенденціями у суспільстві визначається наш інтерес до вивчення проблем гуманізації освіти і як один із аспектів цього процесу – виховання толерантної особистості.

Теоретичною базою для вирішення цієї проблеми в нашій країні стали: Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності, Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, Закон України „Про освіту“, Національна програма „Діти України“, Концепція дошкільного виховання в Україні та інші державні документи, в яких розкрито проблеми демократизації та гуманізації всіх сторін життя сучасного суспільства і системи освіти. У цих документах пріоритетами національного виховання в Україні визначено: набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування у молоді особистісних рис громадянина Української держави, розвинутого духовно, морально, фізично, озброєного художньо-естетичною, правовою, трудовою та екологічною культурою [1]. Для досягнення таких завдань необхідні нові підходи до навчально-виховного процесу. Такими можна вважати особистісно орієнтовану, демократичну, диференційовану, змістовно-орієнтовану моделі освітнього процесу, які створюють умови для розвитку і становлення індивідуальності кожної дитини та її психологічної захищеності. Ці моделі забезпечать гуманізацію освітньо-виховного процесу, що допоможе закласти фундамент високоморальної і свідомої особистості.

Втілення в життя гуманістичних ідей – це, перш за все, виховання людяності, милосердя, терпимості до інакомислення, повага до прав людини, людської гідності, які співвідносяться із характеристикою толерантної особистості. „Це побудова стосунків учасників освітнього процесу на основі зміни стилю педагогічного спілкування – від авторитарного до демократичного, подолання жорстокого маніпулювання свідомістю вихованця, практики індоктринації учнів і студентів – нав'язування їм непорушних стереотипів мислення, догм, які не підлягають критиці“ [2: 156].

Виховання на засадах гуманізму завжди цікавили педагогів. Витоки гуманістичних ідей в давньоруських літописах Київської Русі, у філософсько-педагогічних концепціях Г. Сковороди, в кращих працях І. Гізеля, І. Величковського, П. Могили, Ф. Прокоповича,

М. Максимовича, М. Костомарова, Т. Шевченка, К. Ушинського, О. Потебні, Б. Грінченка, І. Огієнка, Г. Ващенко, С. Єфремова, А. Макаренка, В. Сухомлинського та ін.

Сьогодні чимало учених, педагогів та громадських діячів торкаються цієї теми. Це – пошук шляхів взаєморозуміння дорослого й дитини, готовність до впровадження новітніх підходів до освітнього процесу, які покликані сформувати гуманістичну спрямованість особистості. Вчені зазначають, що перший етап активного оволодіння дітьми істотними ознаками гуманних уявлень і понять припадає на період навчання у початковій школі. Та ряд учених (І. Бех, А. Маслоу, О. Пометун, В. Сухомлинський та інші) вважають, що треба дітей якомога раніше знайомити з гуманістичними поняттями, уявленнями, навчати доброти, бо моральний стан особистості залежить від того, з яких джерел вона черпала свої радощі в роки дитинства [3]. І це, на наш погляд, саме дошкільний вік, який вважається сенситивним для формування основ майбутньої особистості. Адже, дошкільне дитинство – важливий час для формування моральних якостей особистості та закладання основ подальшого розвитку дитини.

У дошкільній освіті проблему гуманізації взаєностосунків досліджували: Т. Поніманська, Ю. Приходько, Т. Рєпіна (особливості становлення у дошкільному віці ціннісного ставлення до однолітків); О. Запорожець, Л. Стрелкова (вплив соціальних емоцій на взаємодію дітей дошкільного віку); Л. Артемова, А. Гончаренко, В. Котирло, Л. Проколієнко, (специфіка прояву гуманних взаємин дошкільників у спільній діяльності) та інші. Всі вони у своїх працях зверталися до ідей В. Сухомлинського з цієї проблеми.

Метою нашого дослідження є розгляд та аналіз поглядів В. Сухомлинського на гуманізації виховного процесу та виховання моральних якостей, характерних для толерантної особистості.

Видатний український педагог Василь Олександрович Сухомлинський був переконаним прибічником та ідейним пропагандистом гуманістичної педагогіки. Він зазначав, що „...виховання гуманізму й людяності повинно стати одним із завдань діяльності школи і вчителя. Вони мають виявлятися в таких якостях і рисах особистості, як талант доброти, потреба в служінні людям – радість самовіддачі“ [3: 362]. Поза всяким сумнівом педагог вважав цю проблему завжди важливою і актуальною.

На його думку, головним у вихованні гуманізму є те, що педагог повинен любити дитину, тоді й вона полюбить людей. Без любові і поваги до учнів розмови про гуманність і людяність безпідставні. Не скажеш краще, ніж сам педагог про своє відношення до виховання людяності та чуйності як основних характеристик толерантної, гуманної людини: „Моим непоколебимым педагогическим убеждением является истина: чуткость и мягкость – та духовная сила, которая способна убережет детское сердце от огрубения, озлобления, жестокости и равнодушия, от бессердечно-тупого отношения ко всему доброму и светлому в жизни, прежде всего к сердечному доброму слову... Это человечность. Это самая сущность, самая сердцевина педагогики“ [5: 90].

Гуманізація освіти нерозривно пов'язана зі змінами уявлень про сутність педагогічного впливу й роль педагога в навчально-виховній взаємодії. Не даремно у центрі уваги видатного педагога стає діяльність вчителя, його проблеми, культура спілкування з дітьми, педагогічна майстерність, духовність, підготовка вчителів у навчальних закладах тощо. Все це Василь Олександрович виразив у "Сто порад вчителю" – праця, яка має стати настільною книгою вчителя, як і інші його визначні твори, що мають пізнавальне значення для освітніх працівників, педагогічної громадськості.

Хороший педагог, на його думку, перше за все, повинен любити дітей, відчувати радість від спілкування з ними, а потім все решта: знати педагогіку, психологію, свій предмет і т.п. А процес виховання для нього був найвищою майстерністю, творчим діянням. «Виховання полягає у тому, – писав він, – щоб вміло, розумно, мудро, тонко, сердечно доторкнутися до кожної з тисячі граней, знайти ту, котра, коли її, як діамант, шліфувати, засяє неповторним сяйвом людського таланту, а це сяйво принесе людині особисте щастя.

Відкрити у кожній людині її, лише її неповторну грань – у цьому мистецтво виховання» [4: 346].

Зазначимо, що у багатьох працях можна простежити переконання педагога, що одним із основних принципів виховання і уміння педагога має бути терпимість, а це основна характеристика толерантної людини. Не даремно серед педагогічно впливових елементів виховання він виділяє насамперед такі якості педагога, які співвідносяться із ознаками толерантної особистості: душевність тактовність, делікатність, чуйність, радість спілкування, чутливість, доброзичливість, вдячність, сердечність, повага до інших. Вчений-педагог вважав важливим таке виховання, за якого дитина відчувала б серцем іншу людину. Пізнання та розуміння іншої людини трактувалось ним як необхідна умова виховання [7].

У статті „Людина – найвища цінність“ Василь Олександрович наголошує, що кожна грань педагогічної діяльності має відкриватися на тлі головного – поваги людської гідності, здатності дорожити іншою людиною. На основі таких почуттів, на його думку, формується система моральних звичок, серед яких він виділяв звичку допомагати старим, слабким, самотнім незалежно від того, близькі це люди чи „чужі“, ділитися своїми радіщами, задоволеннями, розвагами з іншими людьми, не завдавати нікому турботи чи болю [8: 149].

На думку педагога почуття – це, образно кажучи, живлющий ґрунт для високоморальних вчинків. Дуже важливо, щоб явища навколишнього світу неодноразово хвилювали дитину, змушували його переживати весь діапазон емоцій від співчуття і співпереживання чужого лиха до обурення, зло. Одне з виховних завдань навчального закладу і полягає в тому, щоб дитина серцем відчувала: довкола неї є люди, котрі потребують турботи і допомоги. Тому В.Сухомлинський вважав важливим учити вихованців співчувати людям, адже ці почуття формують у дитини терпіння і гуманність до навколишніх. Учати відчувати – це найважче, що є у вихованні. Дитина відчуває переживання іншої людини тоді, коли вона робить щось для людей. Дуже важливо, підкреслював В.Сухомлинський, щоб наші вихованці довідались про вищу радість – радість хвилюючих переживань, викликаних турботою про людину. Він домагався того, щоб кожен його школяр зустрів людину, якій потрібна була б його допомога. Із першим кроком свідомого життя дитина має серцем доторкнутися до людської долі [4]. І „...якщо дитина не вміє бачити в очах іншої людини, що в неї на серці, – вона ніколи не стане справжньою людиною“ [7: 89]

Ці переконання педагога прослідковуються у багатьох працях, та й реалізовувалися у його педагогічній діяльності. Так у праці "Як виховати справжню людину" аргументуються настанови, поради, щодо виховання високих моральних якостей і норм поведінки у дитини, щоб досягти морального ідеалу. Автор глибоко розкриває суть таких понять, як людяність, патріотизм, відповідальність, гідність, терпимість, тактовність і т. ін. На конкретних прикладах подається методика утвердження в юних душах почуття совісті, сорому, справедливості, скромності, щедрості, милосердя. Що це, як не формування базових якостей толерантної, гуманної особистості?

На думку педагога, гуманістичне виховання сягає свого вінця, коли у дитини розвивається здатність страждати й переживати за іншу людину, як і здатність радіти за її успіх і щастя [3]. Навіть у своїх листах синові Сухомлинський наголошує: „Прежде всего – никогда не забывай, что ты живешь среди людей. Никогда не забывай, что рядом с тобой трудится человек, у которого свои заботы, тревоги, мысли, переживания. Уметь уважать человеческое в каждом, кто живет и трудится рядом с тобой, – это, пожалуй, самое большое человеческое мастерство. ...Дружба поможет тебе выработать тонкую чуткость к человеческому в каждом, кто тебя окружает“ [6: 49].

Свої гуманістичні погляди та ідеї педагог постійно реалізовував у житті: у створеній ним школі все було зорієнтоване на гуманізацію педагогічного процесу, людяність, доброту та взаєморозуміння у спільній діяльності всіх членів колективу. Формуванню тонких сердечних людських взаємин служила педагогічна система у Павлівській школі, якій присвятив свою діяльність Василь Олександрович. Можна сміливо сказати, що у своїй школі

педагог створив ідеальне толерантне, гуманне середовище, де засуджується жорстокість, розгнузданість поведінки і вчинків, пропагується осмислена поведінка, яка демонструє моральність внутрішнього світу дитини. Дітям допомагають знайти відповідь на запитання, яким має бути ставлення до інших людей, як домогтися моральної виправданості й обґрунтованості своїх вчинків і т.п. Педагог формував у свідомості вихованців розумові, моральні, естетичні почуття і давав мудрі, щирі поради:

"Ти живеш серед людей. Не забувай, що кожний твій вчинок, кожне твоє бажання позначається на людях, що тебе оточують. Знай, що є межа між тим, що тобі хочеться, і тим що можна. Перевірй свої вчинки... Роби все так, щоб людям, які тебе оточують, було добре".

"Ти користуєшся благами, створеними іншими людьми. Люди дають тобі щастя дитинства. Плати їм за це добром".

"Будь добрим і чуйним до людей. Допомагай слабким і беззахисним, ... товаришу в біді. Не завдавай людям прикрості. Поважай та шануй матір і батька, вони дали тобі життя, вони виховують тебе, вони хочуть, щоб ти став чесним громадянином, людиною з добрим серцем і чистою душею" [8: 358].

Засвоєння дітьми цієї азбуки моральної культури формує у них справжні гуманні почуття і вчинки, спонукає опановувати духовними цінностями свого народу, розуміти мету і сенс життя.

Без сумніву Василь Олександрович є видатним представником гуманістичної педагогіки. Він синтезував ідеї попередників учених-педагогів і традиції народного виховання, розробив власну педагогічну систему, яка створювала умови для формування гуманістичних цінностей у дітей та реалізації гуманістичних ідей у навчально-виховному процесі, зробив значний внесок у розвиток основ педагогіки толерантності.

У подальшому ми плануємо використати педагогічні надбання В.Сухомлинського для розробки рекомендацій із вдосконалення процесу формування основ толерантності у дітей старшого дошкільного віку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Державна національна програма «Освіта. Україна XXI століття» // Освіта. – 1993. – № 44–46.
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 156 с.
3. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5 т. – К.: Рад. школа, 1974. – Т.4. – 460 с.
4. Сухомлинський В.О. Духовний світ школяра / Вибрані твори: В 5 т. – К.: Радянська школа, 1976. – Т.1. – 596 с.
5. Сухомлинский В.А. Не только разумом, но и сердцем.: Сб.ст. и фрагментов из работ / Сост. и авт. предисл. Л.В. Голованов. – 2-е изд. – М.: Мол. гвардия, 1990. – С. 90.
6. Сухомлинский В.А. Письма к сыну: Кн. для учащихся. – 2-е изд. – М.: Просвещение, 1987. – 49 с.
7. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям // Избр. произв.: В 5 т. – Т.3. – С. 7-301.
8. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину // В.О. Сухомлинський. Вибр. тв. в 5 т. – К.: Рад. шк., 1976. – Т.2. – С.149-416.

УДК 37.035.3

Н.В. Слюсаренко

ПЕРШІ КРОКИ ТРУДОВОЇ ПОЛІТЕХНІЧНОЇ ШКОЛИ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

Статтю присвячено висвітленню досвіду та традицій трудової підготовки підростаючого покоління, що зароджувалися в Павлівській середній школі в кінці 40-х – першій половині 50-х років ХХ століття.